

MIDDELEEUWEN en NIEUWE GESCHIEDENIS

P. Nissen, V. Hunink, ed., *Vita Radbodi. Het leven van Radboud* (Nijmegen: Vantilt, Radboud Universiteit Nijmegen, 2004, 63 blz., €9,95, ISBN 90 77503 20 X).

Sinds 1 september 2004 heeft de Katholieke Universiteit Nijmegen een nieuwe naam: Radboud Universiteit Nijmegen. Daarmee wil ze haar band met het Nijmeegs Universitair medisch centrum St. Radboud onderstrepen en tevens verwijzen naar de Sint-Radboudstichting, die in het begin van de twintigste eeuw de oprichting van deze universiteit heeft voorbereid. Maar wie was de heilige Radboud dan wel? Toch niet die hertog of koning der Friezen, die na zijn dood liever met zijn voorvaderen in de hel wilde verkeren dan als eenling van zijn geslacht in de hemel. Nee, het was zijn naamgenoot en afstammeling van moederskant bisschop Radboud, die van 899 tot 917 het Utrechtse bisschopsambt bekleedde, maar vanwege het Noormannen-gevaar met zetel in Deventer. Aan deze bisschop is in de tiende eeuw tijdens het episcopaat van zijn opvolger Balderic een biografie gewijd, een heiligenleven, waarin zijn liefde voor studie en onderwijs en zijn vrome en ascetische levenswijze breed worden uitgemeten.

Van deze *Vita* bestaan een lange en een korte versie, beide overgeleverd in handschriften uit de vijftiende eeuw en sindsdien gedrukt en uitgegeven. Lange tijd werd de korte versie voor de oudste gehouden, maar sinds het proefschrift van Brigitte Ahlers, *Die ältere Fassung der Vita Radbodi* uit 1976 wordt algemeen aangenomen dat de langere versie de oorspronkelijke is. Op het enige daarvan bestaande handschrift is dan ook deze nieuwe uitgave met vertaling gebaseerd, die in enkele ondergeschikte details afwijkt van de standaardeditie in de *Monumenta Germaniae Historica* uit 1887.

In de inleiding (11-29) wordt de problematiek betreffende de datering en de handschriftelijke overlevering helder uiteengezet, evenals de historische waarde die we aan een heiligenleven moeten hechten, dat immers niet bedoeld was als proeve van objectieve geschiedschrijving, maar om tijdgenoot en nageslacht te stichten. Hoe Radboud voor en tijdens zijn episcopaat werkelijk heeft geleefd, komen we dan ook niet aan de weet, maar uit opmerkingen die de heilige in de mond worden gelegd, kunnen we min of meer de standpunten uit de tijd en het milieu van ontstaan afleiden. De uitgevers wijzen daarop dan ook in hun inleiding (15), waar ze een indirecte kritiek op het systeem van de rijkskerk onder keizer Otto I signaleren evenals een sacrale bevestiging van het gezag van bisschop Balderic. De enige discrepantie die ik opmerkte, is de vermelding op pagina 22 van de verplaatsing van de Utrechtse bisschopszetel naar Deventer door Radbouds voorganger bisschop Odilbold, 'waarschijnlijk in 895', met verwijzing in noot 52 op pagina 23 naar een artikel van A. G. Weiler, die deze datum ten onrechte zou hebben genoemd. Waarschijnlijk viel die verplaatsing enige jaren eerder.

Het grootste deel van het boekje (32-57) bevat op de linker bladzijden de Latijnse tekst en rechts de Nederlandse vertaling van de lange versie van de *Vita Radbodi*, wat tekstvarianten betreft voorzien van noten links en voor inhoudelijke verwijzingen rechts onderaan de pagina, in doorlopende nummering. Het soms vrij gekunstelde Latijn van de *Vita* is met behoud van de letterlijke betekenis toch in goed leesbare Nederlandse zinnen vertaald, die vaak ook iets korter zijn. Ook typografisch is het boekje fraai verzorgd, met de noten van de inleiding telkens onderaan de rechter bladzijde, ook als ze op de linker bladzijde betrekking hebben, waardoor een rustiger bladspiegel is ontstaan dan bij voetnoten onder beide pagina's. De uitgevers hebben eer ingelegd met hun werk en de Radboud Universiteit Nijmegen een goede dienst bewezen met dit mooie boekje.

Johanna Maria van Winter

E. C. Dijkhof, *Het oorkondewezen van enige kloosters en steden in Holland en Zeeland, 1200-1325* (Dissertatie (bewerkt) Universiteit van Amsterdam 1997, *Schrift en schriftdragers in de Nederlanden in de Middeleeuwen III*; Leuven: Peeters, 2003, 2 dln., 687 blz. + [126 blz.], €54,-, ISBN 90 429 1288 X (I), ISBN 90 429 1289 8 (II)).

Alweer een schitterend product uit de 'school' van Jaap Kruisheer, tevens gestimuleerd vanuit de werkgroep 'Schrift en schriftdragers.' Na de studie van Kruisheer over de grafelijke documenten en die van Burgers over het schrift van de Hollandse en Zeeuwse oorkonden, werden hier vier steden en vijf kloosters uit Holland en Zeeland tussen 1200 en 1325 geselecteerd om de fascinerende vraag te beantwoorden: waar werden de documenten, uitgestuurd door of bestemd voor deze instellingen, opgesteld en in het net geschreven? Deze zoektocht is uiteraard meer dan een *Spielerei* voor gesofistikeerde diplomaten. Het is een cruciale bijdrage tot de kennis van het proces van de verschriftelijking. Dijkhof deed er goed aan de in de grafelijke studies gehanteerde grens van 1300 te overschrijden tot 1325: dat laatste kwartaal is, door de forse toename van de oorkondenproductie, uiterst revelerend voor de probleemstelling.

Ik ben opgetogen over de gevolgde methode, een parel van accuratesse. Dijkhof identificeert eerst de handen, poogt ze vervolgens te lokaliseren, hetzij bij de oorkonder, bij de *destinataris* of bij derden. Pas daarna bestudeert hij het dictaat: bewoordingen, zinswendingen en grammaticale structuren. De auteur gaat er namelijk van uit dat, wanneer een aantal oorkonden door dezelfde hand werd geschreven, hij gemachtigd is de redacteur in hetzelfde schrijfcentrum te situeren. Die laatste these acht ik evenwel twijfelachtig. Alle redacteurs van oorkonden mogen geacht worden te kunnen schrijven, maar niet alle *scriptores* zijn bekwame redacteurs. Taakverdeling is in middeleeuwse *scriptoria* meer regel dan uitzondering. Zelf heb ik steeds gepleit voor de gescheiden analyse van dictaat en *scriptio*, vanuit de ervaring dat bestemmingen wel de redactie verzorgden van de *destinataris*-oorkonden, maar vaak de *scriptio* ervan aan de kanselarij van de oorkonder overlieten. Een cluster van vijf oorkonden met éénzelfde dictaat en éénzelfde handschrift wijst in een dergelijk geval net niet op identiteit van redacteur en *scriptor*, zoals de methode-Dijkhof impliceert. Bovendien zijn vele oorkonden enkel in kopie bewaard zodat deze subgroep 'gediscrimineerd' wordt indien het schrift uitgangspunt is. De keuze is niet onschuldig, ze beïnvloedt het eindresultaat.

De overtuigingskracht van het betoog ligt aan Dijkhofs bekommernis om zowel de positieve argumenten als de twijfels in de bewijsvoering onomwonden te demonstreren. Dit impliceert kwetsbaarheid. Bladzijden lang prijst Dijkhof de 'klassieke' methode Bresslau-Kruisheer de hemel in, maar op pagina 41 geeft hij ootmoedig toe: 'in ons onderzoek betekent een stringente toepassing van de regels van de 'klassieke' methode dat bijna geen hand met zekerheid kan worden gelokaliseerd.' Ik voeg er aan toe dat ook de factor dat scribenten vrij vaak verhuizen naar andere schrijfcentra (42) de redenering op nog lossere schroeven zet.

Een uitzonderlijke meerwaarde bieden de 47 bladzijden terugblik (13-60), vanaf de these van Theodor Sickel uit 1876, op de identificatiemethodes en de vraag hoe we ons de werking van *scriptoria* en stedelijke secretariaten moeten voorstellen. Het buitenland mag ons deze prestatie benijden. Het betoog stelt dat een oorkonde nagenoeg steeds de resultante is van ontleningen aan voor-oorkonden en modellenboeken, van collages en van eigen creatie door de eindredacteur. Het onthult verder dat diplomaten er kennelijk een onuitputtelijk genoeg in scheppen elkaar te verwijten a-priorismen te hanteren. Ik kan dan ook nauwelijks ironie onderdrukken, wanneer Dijkhof eerst (ten dele) terechte kritiek levert op mijn these dat bij de Vlaamse grafelijke oorkonden der twaalfde eeuw een aantal categorieën a priori als kanselarij-oorkonden mogen worden beschouwd (33), en even verder (40) een al even a-prioristische